

Advies in zorg en welzijn
Ungerplein 2, flat 1 / 3033 BR Rotterdam
T 010 233 00 22 / F 010 233 04 15
www.stoel.org

Van exporteren van problemen naar importeren van oplossingen*

Inventarisatie en advies zorgstructuur scholen

Deelgemeente Feijenoord

STOEL

25 maart 2008

Frits C. Knijff

Miranda Franchimont

**Van exporteren van problemen
naar importeren van oplossingen**
Inventarisatie en advies zorgstructuur scholen
Deelgemeente Feijenoord

Frits C. Knijff (STOEL)
Miranda Franchimont (STOEL)

Opdrachtgever : Deelgemeente Feijenoord van de gemeente Rotterdam
Uitvoerder : STOEL, Advies in Zorg en Welzijn, Rotterdam

Colofon

www.stoel.org
info@stoel.org
T 010 - 233 00 22
F 010 - 233 04 15

Oprachtgever : Deelgemeente Feijenoord van de gemeente Rotterdam
Te bestellen bij : Deelgemeente Feijenoord telefoonnummer 010 - 291 60 00

© maart 2008, STOEL, Ungerplein 2, flat 1, 3033 BR Rotterdam

Inhoud

1. Inleiding.....	4
2. Opzet.....	5
3. Resultaten interviews met sleutelfiguren en scholen.....	8
4. Resultaten inventarisatie onder alle scholen in Feijenoord.....	10
5. Resultaten en conclusies op hoofdlijnen.....	22
6. Aanbevelingen.....	26

BIJLAGEN

Bijlage 1: Gebruikte afkortingen.....	31
Bijlage 2: Geïnterviewde sleutelfiguren.....	32
Bijlage 3: Aangeschreven scholen voor de vragenlijst	33

* De titel van dit rapport is met instemming ontleend aan een uitspraak van Dolf van Veen, hoofd van het Landelijk Centrum Onderwijs en Jeugdzorg verbonden aan het Nederlands Jeugdinstituut in de NJi-nieuwsbrief van februari 2008.

1. Inleiding

Bij aanvang van het schooljaar 2006-2007 zijn, onder meer in het kader van de zgn. Impulsregeling en op basis van het deelgemeentelijke ROB-plan, door Weer Samen Naar School (WSNS) een aantal maatregelen mogelijk gemaakt om de zorgstructuur binnen basisscholen te versterken.

Genoemd zijn:

1. Transitied medewerkers op alle Voorscholen, t.b.v. de overdracht van zorgleerlingen van de peuterspeelzaal naar groep 1 van de basisschool.
2. Ondersteuning en versterking van het MDO (Multidisciplinair Overleg): training van de voorzitter en/of procesbegeleiding van het MDO en/of training in het afleggen van huisbezoeken.
3. WSNS is vanaf het nieuwe schooljaar structureel en met een vaste deelnemer per school aanwezig in de MDO's.

Er is eens per drie maanden overleg tussen de werkveldmanagers schoolmaatschappelijk werk van Stichting Welzijn Feijenoord (SWF) en Protestant Christelijk basisonderwijs (PCBO), met WSNS, de GGD en het Servicepunt SMW.

Naar aanleiding hiervan is in het Jaarplan 2006-2007 van de Jeugdkanszone Feijenoord (JKZ) het idee opgenomen om met de scholen te evalueren of deze maatregelen daadwerkelijk leiden tot verbetering van de zorgstructuur in en om de scholen en een themabijeenkomst of miniconferentie te organiseren om het aanbod ten behoeve van zorgleerlingen te verhelderen. Er wordt namelijk geconstateerd dat scholen weinig of misschien wel steeds minder zicht hebben op het zorgaanbod buiten hun eigen muren. En misschien is dat ook geen wonder, als je beziet hoeveel aanbod er de laatste jaren is en is bijgekomen. Een greep: Wijknetwerken jeugd, DOSA, MDO, ZAT, Voorpostfunctionaris BJZ, JONG (XL), CJG, AMK, MEE, LZN, SMW (twee organisaties in Feijenoord leveren SMW in het primair onderwijs en drie organisaties leveren dat in het voortgezet onderwijs), WSNS, OKZ/JKZ, CtC, VIG, GAAF, IBAG, LTHG. Met opzet gebruiken we hier de gehanteerde afkortingen. Als je niet zelf in dit veld zit, zie je door de bomen het bos niet meer¹!

De vraag is dan ook: kennen scholen het aanbod, kennen de aanbieders elkaar en weet men van elkaar wat er geboden wordt voor welk soort zorgleerlingen?

¹ Een verklarende lijst van gehanteerde afkortingen staat in bijlage 1.

2. Opzet

In het verlengde van bovenstaande heeft STOEL van de deelgemeente Feijenoord de opdracht gekregen voor het in kaart brengen van en adviseren over de zorgstructuur voor JKZ - Communities that Care (CtC). Daarbij wordt vooral bedoeld op hoe de scholen (primair en voortgezet onderwijs) aankijken tegen de zorgstructuur (zorgstructuren) waarmee ze te maken hebben, welke knelpunten ze ervaren en of en hoe overlegvormen *in de praktijk* bij elkaar aansluiten. Het structuurplaatje is wel duidelijk; zie “Ieder kind wint in Rotterdam”. Maar of de direct betrokkenen het plaatje kennen en hoe het in de praktijk werkt is nog een tweede. Ambtelijk is verduidelijkt dat niet wordt gevraagd om het ontwikkelen van een sociale kaart.

De opdracht sluit aan bij het ROB-plan 2007-2010 van de deelgemeente, waarin een aantal speciale acties staan vermeld ten einde het Multidisciplinair Overleg (MDO) in het basisonderwijs te versterken. In het ROB-plan worden genoemd:

1. Knelpunten binnen de MDO's inventariseren en aanpakken;
2. Samenwerking verbeteren met DOSA en jeugdoverleggen;
3. WSNS als vaste partner in de MDO's en;
4. Driemaandelijks overleg tussen werkveldmanagers Schoolmaatschappelijk Werk (SMW) van Stichting Welzijn Feijenoord (SWF), PCBO met WSNS, GGD en het Servicepunt SMW.

Vooraf aan deze inventarisatie heeft STOEL, in de functie van procesbegeleider JKZ, al enige oriënterende gesprekken gevoerd. Een aantal direct betrokkenen heeft positief gereageerd op het idee van een miniconferentie. Op basis daarvan zijn we gekomen tot een inventarisatie in de volgende vijf stappen:

1. Individuele gesprekken met sleutelfiguren;
2. Een interviewronde langs scholen;
3. Vragenlijst alle scholen voor basis- en voortgezet onderwijs;
4. Rapportage;
5. Miniconferentie.

Ter ondersteuning van dit traject is een klankbordgroep in het leven geroepen met daarin een aantal vertegenwoordigers (managers) van aanbieders van zorg in het onderwijs, m.n. instellingen voor SMW, inclusief het Servicepunt SMW, het Centra voor Jeugd en Gezin (CJG)/JONG XL, WSNS. De klankbordgroep heeft als functie het leveren van inhoudelijke deskundigheid, fungeert als klankbord voor de adviseurs en t.b.v. het samenstellen van de vragenlijst. Tevens het creëren van draagvlak voor de conclusies en aanbevelingen/adviezen, op basis van de inventarisatie.

Dit verslag is de rapportage van stap 1-3 en we geven een voorzet voor stap 5. Hierna geven we een toelichting op de vijf stappen.

Ad 1. Individuele gesprekken

We zijn begonnen met gesprekken met een aantal sleutelfiguren in het veld: de verschillende werkveldmanagers SMW, SWF, PCBO, MEE, Jeugdzorg, de DOSA-regisseur, de coördinator van de jeugdnetwerken, de CJG-coördinator, de Voorpostfunctionaris Bureau Jeugdzorg (BJZ) en een beleidsmedewerkster van het (stedelijke) Servicepunt SMW.

Deze gesprekken hadden meerdere doelen:

- het verzamelen van informatie t.b.v. de evaluatie; informatie bezien vanuit hun positie en perspectief;
- inhoudelijke voeding van de STOEL-adviseur;
- het creëren van draagvlak voor de aanpak (evaluatie, advies en de themabijeenkomst)
- het oprichten van een werkgroep of klankbordgroep, waarvoor een aantal van de genoemde personen wordt gevraagd. Ook een beleidsmedewerker van de deelgemeente zal voor de klankbordgroep worden uitgenodigd.

Er zijn in deze fase ruim tien individuele gesprekken gevoerd.

2. Een ronde langs scholen

In het algemeen bieden persoonlijke gesprekken de mogelijkheid om meer “de diepte in te gaan” en aanvullend op de ingeleverde vragenlijst informatie te vergaren. Daarbij wilden we insteken op cq. aansluiten bij de MDO's in het basisonderwijs en ZAT's (ZorgAdviesTeams) in het voortgezet onderwijs. Per aanbieder van SMW werk wilden we een of twee scholen bevragen.

Op advies van de coördinator van WSNS in de klankbordgroep is de volgorde omgedraaid: met drie basisscholen, in verschillende wijken, hebben we eerst gesprekken gevoerd (drie denominaties, in overleg met de voorzitter van FOKOR) en op basis daarvan is de definitieve vragenlijst samen gesteld. De gesprekken waren steeds met een directielid en een IB-er.

Ad 3. Vragenlijst onder alle scholen van basis- en voortgezet

Met de vragenlijst wilden we vooral zicht krijgen op de organisatie en kwaliteit van de schoolinterne zorgstructuur en de mate waarin men school-intern zicht heeft op en ervaring met het aanbod voor zorgleerlingen buiten de scholen. Zowel positieve ervaringen als knelpunten zijn geïnventariseerd. Tevens zijn de basisscholen gevraagd naar hun ervaringen en naar de mate van tevredenheid over de maatregelen van de Impulsregeling en van het ROB-plan en of ze vinden dat daardoor de kwaliteit van het overleg verbeterd is.

De vragenlijst is opgesteld in overleg met de klankbordgroep, waarna een pilotversie is voorgelegd aan enkele basisscholen en een vo-school. Tevens is in overleg met de klankbordgroep besloten alle scholen (directie/IB-ers basisonderwijs en zorgcoördinatoren voortgezet onderwijs) een vragenlijst te sturen.

Ad 4. Rapportage

De bevindingen uit de vragenlijsten en de gesprekken worden bij deze aan de deelgemeente gerapporteerd. Het betreft een beknopt verslag van de vragenlijsten (kwantitatief), aangevuld met bevindingen en bijzonderheden uit de gesprekken (kwalitatief) en met aanbevelingen van onze kant. Deze aanbevelingen zullen betrekking hebben op de kwaliteit van de zorg(-structuren), de samenwerking tussen direct betrokkenen intern en de relaties en samenwerking met externe zorgverleners. Wat betreft de aanbevelingen is er consensus bij de leden van de klankbordgroep, i.c. de werkveldmanagers.

Ad 5. Miniconferentie

Het organiseren van een miniconferentie heeft meerdere functies.

- a. Terugkoppeling van de resultaten van het onderzoek naar de scholen;
- b. Bespreking van de aanbevelingen ter verbetering van de kwaliteit van zorg aan zorgleerlingen;
- c. Uiteen zetten hoe de lijnen lopen of behoren te gaan lopen tussen het MDO/ZAT en CJG/JONG XL, DOSA en eventueel andere aanbieders;
- d. Informatie verschaffen over aanbieders, onder meer over CJG/JONG, DOSA, jeugdnetwerken en over CtC interventies. Voorlopig denken we aan 5-6 korte presentaties: van CJG/JONG XL, DOSA, de jeugdnetwerken, LZN/LTHG en de zorgstructuren in scholen primair onderwijs (po) en voortgezet onderwijs (vo).

De miniconferentie duurt 1 dagdeel, naar schatting van 13.00 – 17.00 uur. Voorlopig gaan we uit van 50-75 deelnemers.

3. Resultaten interviews met sleutelfiguren en scholen

Er is gesproken met 13 sleutelfiguren/vertegenwoordigers van aanbieders van zorg (zie bijlage 2). Daarnaast hebben, ter voorbereiding op de vragenlijstronde, gesprekken plaatsgevonden op drie basisscholen (met directie en een intern begeleider), een van elke gezindte (openbaar, katholiek en protestants-christelijk) en met een school voor voortgezet onderwijs. Tussen aanhalingstekens enige citaten van sleutelfiguren.

Uit de gesprekken met sleutelfiguren zijn een aantal tendensen en overeenkomsten te halen. We schetsen die puntsgewijs.

- Basisscholen zijn erg aan het zoeken, intern en extern, naar wat er allemaal voor aanbod is en hoe ze dat zelf kunnen inschakelen, dan wel wie dat voor hen moet/kan doen. De hoeveelheid aanbod kan verlamvend werken, waardoor de scholen problemen te lang in huis houden.
- Vroegsignalering en melding binnen het MDO komt vaak laat. Vooral leerkrachten signaleren te weinig, vindt het SMW.
- Sommige scholen/disciplines en organisaties zijn terughoudend als het gaat om het bij derden melden van kinderen/jongeren met problemen. Hierbij speelt het niet willen beschamen van vertrouwen soms een rol en ook grote betrokkenheid van de school bij hun leerling. Ook de privacy kan een belemmering zijn (al dan niet terecht), want toestemming van ouders is expliciet nodig om het kind te mogen bespreken. En in sommige gevallen is terughoudendheid het gevolg van eerdere bedreigingen door jongeren of ouders. Maar ook beeldvorming speelt een belangrijke rol: scholen vinden bij voorbeeld DOSA “een heel zwaar systeem”. Scholen zijn tamelijk terughoudend als het gaat over een melding bij het AMK. Meerdere van de geïnterviewden vinden dat scholen “Gewoon te laat signaleren. Ze zijn te voorzichtig en houden te veel dingen binnenskamers. Het gevaar is dat scholen zo lang wachten dat alleen ‘zware’ middelen nog uitkomst kunnen bieden”. Vervolgens wordt het negatieve beeld over de jeugdhulpverlening bevestigd, want die extra zware inzet laat veelal langer op zich wachten dan lichte inzet, die bovendien meestal dicht bij huis of in huis is.
- In het verlengde hiervan het volgende. Het Servicepunt SMW heeft, in opdracht van WSNS Noord, een handreiking voor het MDO in het basisonderwijs geschreven. Op zich helder en prima. Wat opvalt is dat het CJG en DOSA, als stedelijke 'opschalingsmogelijkheden', niet genoemd staan in het Stroomschema zorgstructuur.
- Op veel scholen op Zuid is het MDO goed geregeld: minimaal 6 keer per jaar. Sommige scholen hebben zelfs voor iedere “bouw” een IB-er. Maar niet overal is het goed. Er zijn ook scholen met een IB-er die ook nog vaak voor de eigen klas moet staan, of invalt in geval van ziekte van een andere leraar.
- “De continuïteit vanuit de GGD afd. Jeugd laat te wensen over: vervanging onvoldoende; wachttijd GGD-arts is te lang”. Vooruitlopend op de uitkomsten van de inventarisatie

onder scholen: dit beeld dat bij een aantal van de sleutelfiguren leeft, komt niet overeen met de uitkomst van de vragenlijsten. Daaruit komt naar voren dat *geen enkele* van de vaste deelnemers aan een MDO/ZAT goed voor vervanging zorgt. De jeugdverpleegkundige doet dit relatief zelfs nog het beste: de helft van de scholen meldt dat dit vrijwel altijd gebeurt!

- Zorgcoördinatie en de rol die het CJG daarin speelt of zou moeten spelen is een hot item bij vrijwel alle CJG's in de stad. Men is of komt daar nog niet uit. Maar bij gebrek aan coördinatie ontstaat het gevaar van het “rondpompen” van het kind.
- De afstemming CJG-DOSA-Lokaal Zorgnetwerk (LZN) / Lokaal Team Huiselijk Geweld (LTHG) laat te wensen over, vooral waar het het kindspoor bij huiselijk geweld betreft. DOSA, CJG en BJZ zijn van mening dat er onvoldoende aandacht is voor het kind, maar het LZN/LTHG vindt dat ze wel voldoende naar het systeem kijken. Indien het niet goed met het kind gaat, dat slachtoffer of getuige is van huiselijk geweld, dan zou de DOSA dit op willen pakken, maar de GGD houdt vast aan de route naar het LTHG. “Het plaatje is helder, maar de praktijk niet”.

Op drie basisscholen spraken we met een lid van de directie en een IB-er. Aanvullend op de gerapporteerde bevindingen uit de vragenlijst valt nog het volgende op.

- Men is erg tevreden over WSNS en het SMW, minder over de GGD. Een van de drie scholen heeft de jeugdverpleegkundige een heel jaar gemist vanwege invoer van gegevens in KIDOS, het registratiesysteem van het CJG. Op een andere school wordt de verpleegkundige bij ziekte niet vervangen; de derde school meldt dat de GGD qua personeel “erg wisselt”. Contact met het CJG/JONG XL verloopt via de jeugdverpleegkundige. Contacten met SMW, WSNS-zorgteam en MEE lopen goed; met de Raad voor de Kinderbescherming en BJZ minder. Vooral de terugkoppeling is “moeizaam: meestal moet je er zelf achteraan”. Ook bij het AMK gaat die terugkoppeling vaak niet goed; dat komt ook doordat ze afhankelijk zijn van de toestemming van ouders. “Maar intussen hebben wij die leerling iedere dag in de klas en wil je wel weten wat er mee gebeurt...”
- DOSA: “geen idee wat ze doen, wat ik eraan heb”. Opschalen: “nooit van gehoord”. “DOSA is vooral voor de bovenbouw, maar het loopt niet altijd lekker”
- *Zorgstructuur*: die is er niet: “de lijnen en de samenhang ontbreken”. Regie vanuit het CJG/JONG XL wordt gemist. En de terugkoppeling ontbreekt te vaak. “Wel positieve intenties, maar vaak komen “ze” met nieuwe dingen, die niet afgemaakt worden”.
- Opmerkelijk is dat een school alle meervoudige (gedrags-)problematiek rechtstreeks doorstuurt naar WSNS en de (2^e lijns) GGZ (BAVO), omdat dit soort problemen geen zes weken kan wachten tot de volgende MDO. Terwijl een andere school dat nooit doet, maar juist het maatschappelijk werk inschakelt.

4. Resultaten inventarisatie onder alle scholen in Feijenoord

De vragenlijst richt zich zoveel mogelijk op de concrete ervaringen van scholen met zorginstellingen en hoe de zorgstructuur er feitelijk uitziet op de scholen zelf. Tevens is van de gelegenheid gebruik gemaakt te peilen wat scholen van een miniconferentie verwachten.

Op basis van een interviewronde hebben we een conceptvragenlijst opgesteld met zoveel mogelijk meerkeuzevragen. Deze is voorgelegd aan medewerkers van enkele basisscholen en een school voor voortgezet onderwijs en aan de klankbordgroep. Op basis hiervan is de definitieve versie vastgesteld.

Alle scholen zijn aangeschreven: dertig scholen voor basisonderwijs en vijf scholen voor voortgezet onderwijs. Er is na twee weken eenmaal een herinneringsbrief verstuurd. In bijlage 3 vindt u de lijst met aangeschreven scholen.

De respons is met 91% enorm hoog: 28 van de 30 scholen voor primair onderwijs (po-scholen)² en vier van de vijf scholen voor voortgezet onderwijs (vo-scholen). Wij zien dit als signaal dat het onderwerp enorm leeft onder scholen. Dat vrijwel alle respondenten de moeite hebben genomen de open vragen ook in te vullen, onderstreept dit nog eens³.

Eenderde van de deelnemende scholen telt minder dan 200 leerlingen, bijna de helft 200-300 en 10% meer dan 500 leerlingen (twee scholen voor voortgezet onderwijs en een basisschool). Eenderde heeft 6-10 groepen/klassen, 42% 11-16 en ruim een kwart telt 17-52 groepen/klassen.

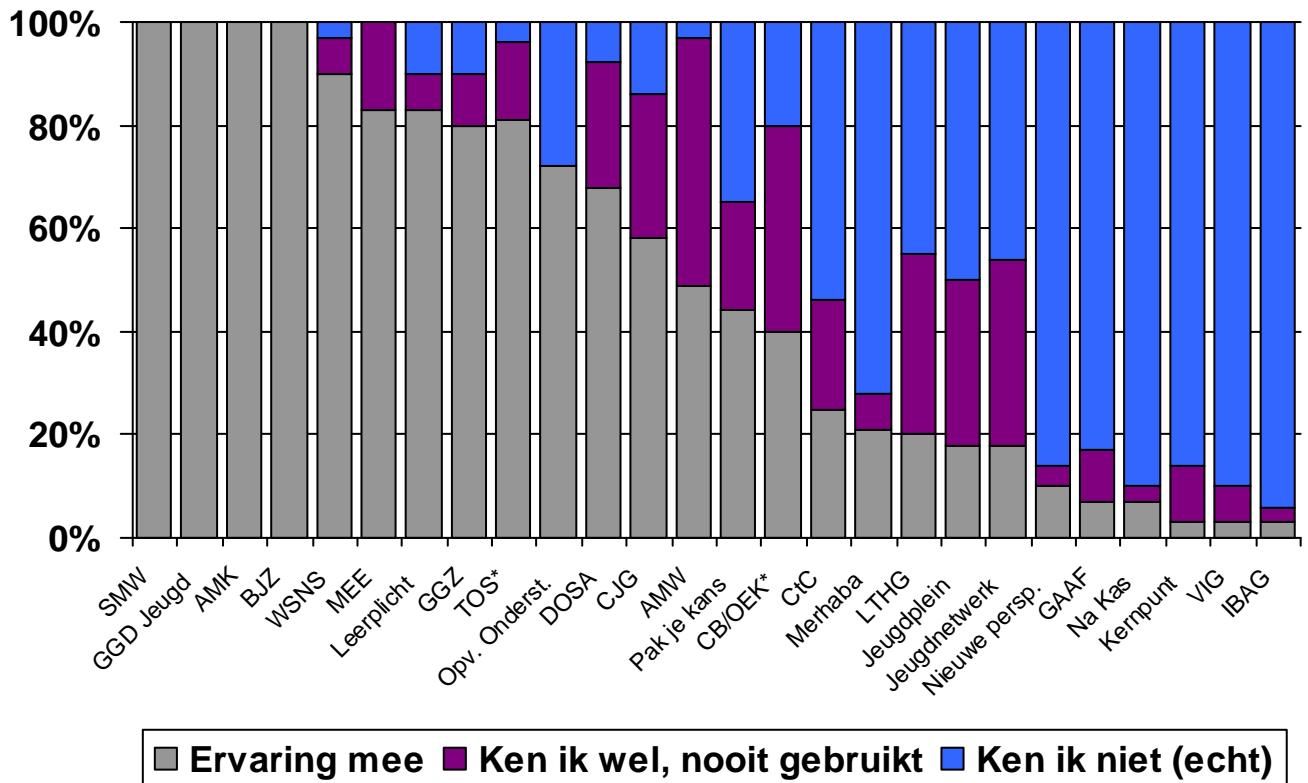
In dit hoofdstuk schetsen we eerst de belangrijkste uitkomsten van de vragenlijsten. In hoofdstuk 5 geven we een samenvatting van de uitkomsten van de vragenlijsten in combinatie met de interviewronden. Hoofdstuk 6 bevat onze conclusies en aanbevelingen voor het versterken van de zorgstructuur in Feijenoord.

Ervaringen van scholen met aanbod zorg en welzijn

Om gebruik te kunnen maken van zorg- en welzijnsvoorzieningen voor zorgleerlingen, moeten scholen op de hoogte zijn van het aanbod: welke voorzieningen kennen ze en waarvan maken zij resp. hun leerlingen gebruik? Daarom de vraag welke organisaties, instellingen en projecten de scholen kennen en of ze er ervaring mee hebben. In onderstaande figuur (figuur 4.1) is te zien hoeveel ervaring de scholen in Feijenoord hebben met de genoemde organisaties en projecten.

² Drie basisscholen hebben de vragenlijst anoniem ingevuld. Een basisschool heeft de vragenlijst wel geretourneerd, maar geen enkele vraag ingevuld.

³ Voor deze analyses is gebruik gemaakt van de 28 scholen die de vragenlijst tijdig instuurden. Alleen voor de later uitgevoerde vergelijkingen tussen basis- en middelbaar onderwijs zijn alle 31 respondenten gebruikt.

Figuur 4.1: Percentage scholen dat bekend is met genoemde organisaties / projecten
 * = uitsluitend bekendheid op basisscholen weergegeven

Met vier organisaties hebben alle scholen ervaring: het schoolmaatschappelijk werk (SMW), de afdeling Jeugd van de GGD Rotterdam Rijnmond, het Algemeen Meldpunt Kinder mishandeling (AMK) en het Bureau Jeugdzorg (BJZ). Daartegenover staat een vrij grote groep organisaties of projecten waar scholen nauwelijks ervaring mee hebben en zelfs niet (echt) kennen: IBAG, VIG, Kernpunt en GAFF (vier varianten van een gezinscoach), Na Kas, Nieuwe Perspectieven en Merhaba. Daar tussenin zit een groep organisaties / projecten die weliswaar niet op zeer grote schaal worden gebruikt, maar die wel bekend zijn bij de scholen: Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW), Lokaal Team Huiselijk Geweld (LTHG), Jeugdplein, Jeugdnetworken / jeugdoverleg. Opmerkelijk detail: iets meer dan 80% van de scholen heeft “ervaring met” leerplicht; 10% van de scholen kent leerplicht niet (echt).

Relevante vraag hier is welke organisaties bekend willen zijn bij de scholen zelf of dat het voldoende is dat bijv. de SMW-er deze organisaties kent. Relevant is het daarbij onderscheid te maken in gewenste bekendheid ten behoeve van verwijzing of bekendheid door samenwerking rondom een kind. De klankbordgroep is van mening dat de bij scholen minder bekende organisaties (rechter deel van grafiek 4.1) over het algemeen de organisaties zijn die vooral bij 'verwijzers', waaronder het SMW, bekend moeten zijn.

Omdat de respons zo enorm hoog was, kunnen we het gebruik van voorzieningen tussen het Feijenoords basisonderwijs en voortgezet onderwijs vergelijken. Voor twee voorzieningen (OEK/Consultatiebureau en TOS/speeltuinwerk) is er van uit gegaan dat uitsluitend het basisonderwijs hierop een beroep doet. De overige voorzieningen zouden zowel het basis- als het voortgezet onderwijs kunnen benutten. In onderstaande tabel (tabel 4.1) de organisaties die verschillen in benutting door de twee typen scholen laten zien: links met een hoger gebruik door het basisonderwijs en rechts met meer gebruik door het voortgezet onderwijs.

Meer 'gebruikt' door basisonderwijs (27 scholen)			Meer 'gebruikt' door voortgezet onderwijs (4 scholen)		
Organisatie	% gebruik door p.o.	% gebruik door v.o.	Organisatie	% gebruik door p.o.	% gebruik door v.o.
Weer samen naar school (WSNS)	100	0	DOSA	64	100
MEE	81	50	Leerplichtambtenaar	81	100
Opvoedingsondersteuning	78	25	Nieuwe Perspectieven	4	75
Lokaal Team Huiselijk Geweld (LTHG)	22	0	Merhaba	11	75
Jeugdnetwerk / Jeugdoverleg	19	0	Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW)	44	75
GAAF, IBAG en Kernpunt	7 (allen 1 po- school)	0	Jeugdplein	15	50

Tabel 4.1: Verschillen in gebruik van organisaties door basisonderwijs en voortgezet onderwijs

WSNS, MEE, Opvoedingsondersteuning, LTHG en het Jeugdnetwerk/jeugdoverleg worden meer benut door de basisscholen. GAAF, IBAG en Kernpunt worden, voor zover bekend op scholen, niet vaak gebruikt. Bij alle drie de organisaties betrof het een basisschool. Dit is opmerkelijk, omdat bekend is dat coaches van alle drie deze organisaties ingezet worden voor leerlingen van zowel het basis- als voortgezet onderwijs (vo wel relatief weinig). Geldt dit ook voor de andere organisaties?

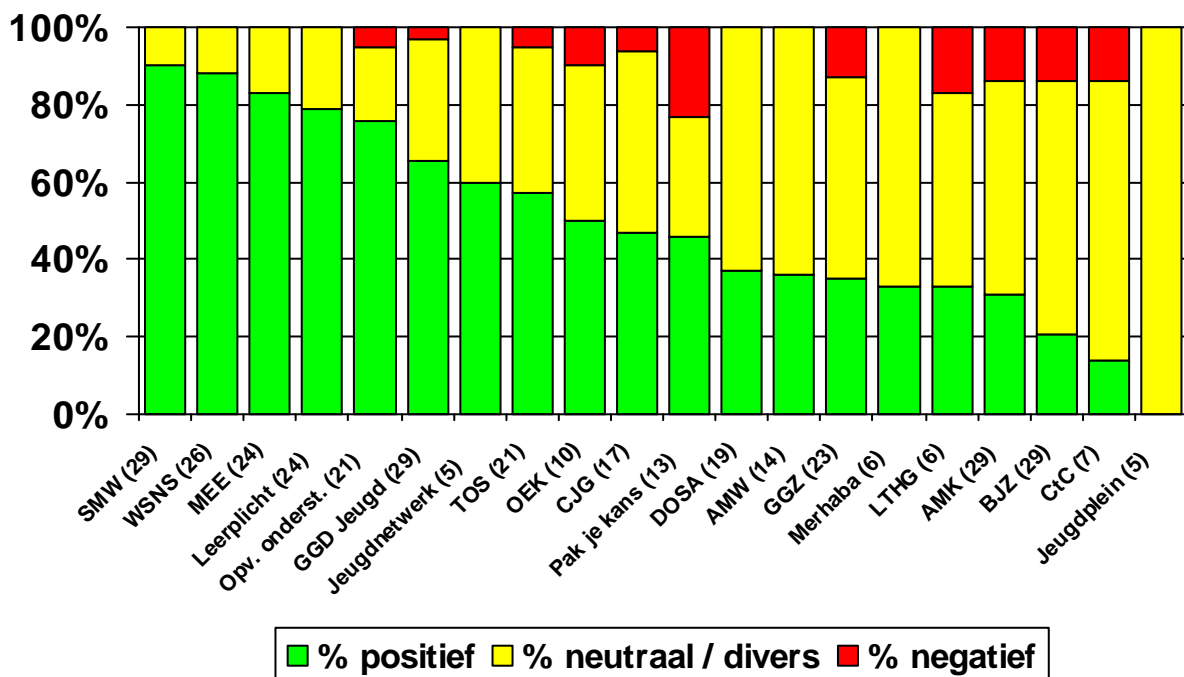
De vo-scholen doen relatief vaker een beroep op DOSA, de leerplichtambtenaar, Nieuwe Perspectieven, Merhaba, het AMW en Jeugdplein.

Het is aan de organisaties zelf en het veld in hoeverre deze verschillen een wenselijke situatie zijn.

Scholen verschillen sterk in het aantal organisaties waarmee zij werken: tussen 7 en 21. Ruim een kwart (28%) werkt met 7-10 organisaties, zestig procent met 11-15 organisaties en een op de zeven scholen werkt met zestien organisaties of meer. Er is geen sterke samenhang tussen

de omvang van een school en het aantal organisaties waarmee de school te maken heeft. Voor zover die er is, lijkt het eerder hoe kleiner de school, hoe meer organisaties waarmee men te maken heeft. Zo hebben twee kleine scholen (minder dan 200 leerlingen) te maken met resp. 16 en 18 organisaties terwijl de drie scholen met meer dan 500 leerlingen met 10-12 organisaties van doen hebben.

Vervolgens de vraag welke ervaring scholen over het algemeen hebben met organisaties en projecten: (overwegend) positief, neutraal/wisselend of (overwegend) negatief. Deze ervaringen staan in onderstaande grafiek (figuur 4.1). Organisaties / projecten waarmee minder dan vijf scholen ervaring hadden, zijn niet weergegeven. Tussen haakjes staat het aantal scholen dat ervaring had met de betreffende organisatie / project.

Figuur 4.2: Percentage scholen naar aard van hun ervaring met organisaties

Met sommige organisaties hebben veel meer scholen (overwegend) positieve ervaringen dan met andere. Positief springen eruit: schoolmaatschappelijk werk, Weer Samen Naar School (WSNS) en MEE.

In klantenraadplegingen is het gebruikelijk om de lat op 80% te leggen: oordeelt een lager percentage van de klanten positief, dan is er *ruimte voor verbetering*. Het werkt nog beter als organisaties daarover zelf een uitspraak doen en met zichzelf (en evt. anderen) een streefnorm afspreken. Niet gehaald = actie.

Uitgaande van deze 80%-norm liggen er voor het gehele rechter rijtje vanaf 'Leerplichtambtenaar' (forse) kansen op verbetering. Doordat voor deze inventarisatie gekozen is voor een kwantitatieve raadpleging van scholen, zijn er geen aanwijzingen waar deze kansen precies liggen.

Als zowel scholen voor het basis- als het voortgezet onderwijs gebruik hadden gemaakt van een bepaalde organisatie, is gekeken of hun ervaringen verschillen: heeft het basisonderwijs vaker goede danwel slechte ervaringen met een bepaalde organisatie dan het voortgezet onderwijs? In tabel 4.2 staan de organisaties waarbij het percentage *positieve* ervaringen verschilt tussen de twee schooltypen. In de tabel erna, tabel 4.3, staan de organisaties waarbij het percentage *negatieve* ervaringen verschilt tussen het basis- en het voortgezet onderwijs.

Organisatie	% positief door p.o.	% positief door v.o.
Leerplichtambtenaar	73 (16 van de 22 ⁴)	100 (4 van de 4)
Algemeen Meldpunt Kindermishandeling (AMK)	27 (7 van de 26)	75 (3 van de 4)
Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW)	33 (4 van de 12)	67 (2 van de 3)
MEE	86 (19 van de 22)	50 (1 van de 2)
Pak Je Kans	50 (6 van de 12)	0 (0 van de 2)
Merhaba	67 (2 van de 3)	0 (0 van de 3)

Tabel 4.2: Verschillen in *positieve* ervaringen met organisaties door basisonderwijs en voortgezet onderwijs

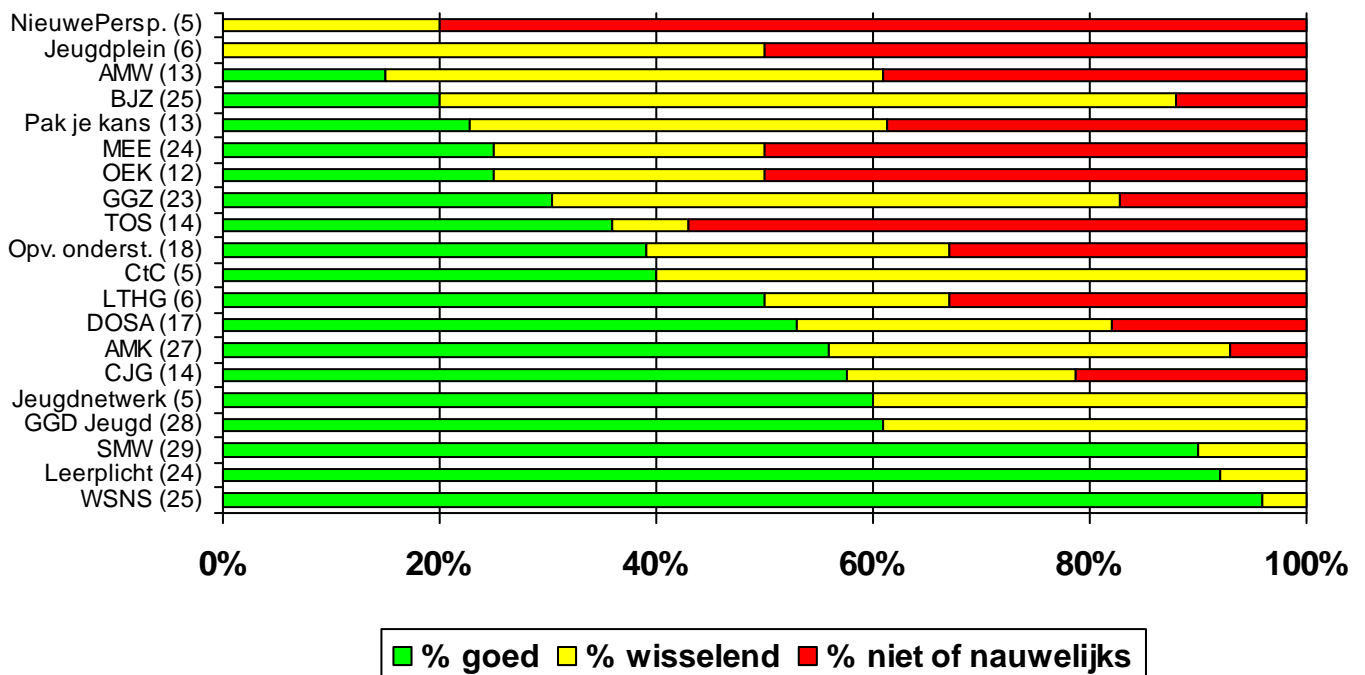
Organisatie	% negatief door p.o.	% negatief door v.o.
Geestelijke gezondheidszorg (GGZ)	14 (3 van de 21)	0 (0 van de 3)
Bureau Jeugdzorg (BJZ)	15 (4 van de 27)	0 (0 van de 4)

Tabel 4.3: Verschillen in *negatieve* ervaringen met organisaties door basisonderwijs en voortgezet onderwijs

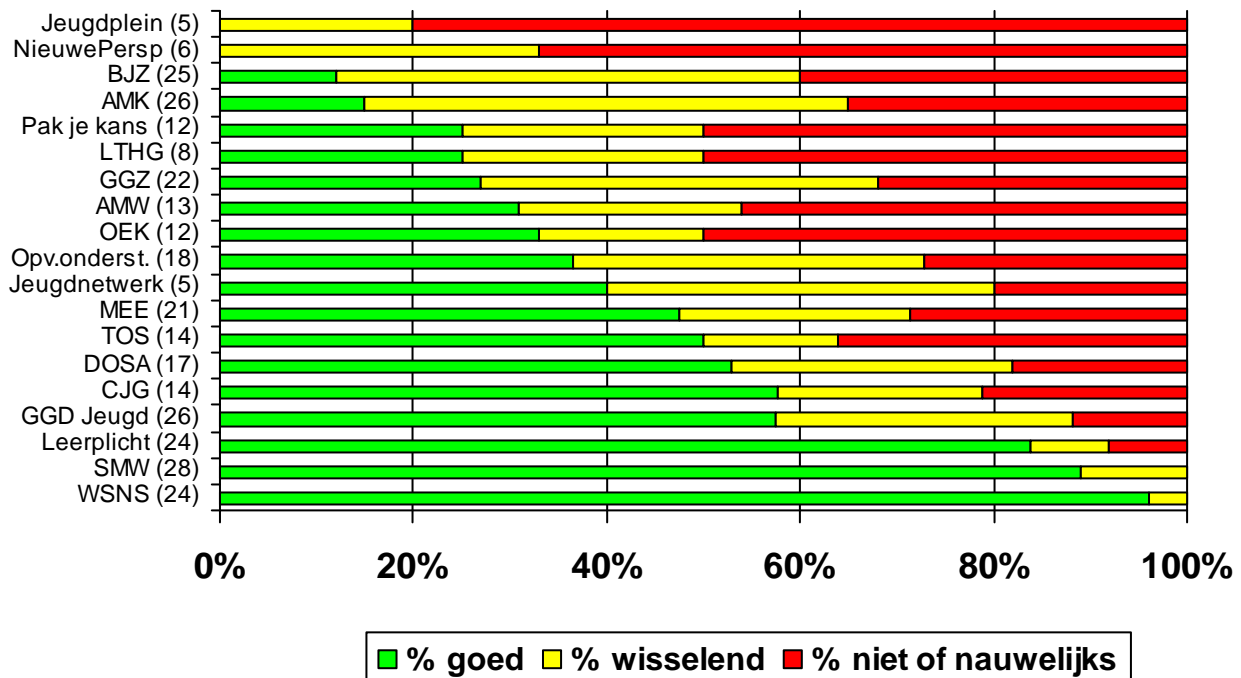
Het voortgezet onderwijs is beter te spreken over de leerplichtambtenaar, AMK, AMW en oordeelt nimmer negatief over de GGZ en Bureau Jeugdzorg. Zij melden geen positieve ervaringen met Pak Je Kans en Merhaba. Het basisonderwijs rapporteert meer positieve ervaringen met MEE, Pak Je Kans en Merhaba.

⁴ Omdat de percentages soms kleine aantallen scholen betreft, is tussen haakjes het aantal scholen vermeld.

In de interviewronde gaven scholen aan dat organisaties erg verschillen in het betrekken van de school. Dat begint met de mate waarin zij informatie vragen aan de school over een leerling en/of gezin. Vaak weet de school al veel van een leerling en soms ook van het gezin. Sommige organisaties maken daar volop gebruik van. Andere informeren nauwelijks naar de ervaringen van de school met een leerling. Gaat een organisatie met een leerling of een gezin aan de slag, dan informeert de ene organisatie de school beter over voortgang, aanpak en soms ook de wijze waarop de school met een leerling of gezin kan omgaan, dan de andere organisatie. Hieronder is weergegeven welke ervaringen scholen hebben met het informatie *vragen* (figuur 4.3) resp. informatie *teruggeven* (figuur 4.4) aan de school. Ook hier staat steeds tussen haakjes hoeveel scholen hun oordeel hebben gegeven over hun ervaring met de betreffende organisatie.

Figuur 4.3: Mate waarin organisaties informatie aan scholen vragen

Figuur 4.4: Mate waarin organisaties informatie aan scholen teruggeven

Organisaties verschillen enorm in het goed informeren bij én van scholen. Sommige organisaties doen dit volgens vrijwel alle scholen prima: WSNS, SMW en de leerplichtambtenaar. Andere organisaties doen dit volgens de meeste scholen wisselend of slecht: Nieuwe Perspectieven, Jeugdplein, Algemeen Maatschappelijk Werk, Bureau Jeugdzorg, Consultatiebureau (OEK), Pak Je Kans, MEE en de instellingen voor Geestelijke gezondheidszorg (GGZ). Opvallend is dat het veel of weinig informatie opvragen bij de school vrijwel gelijk opgaat met het goed danwel nauwelijks informeren van de school. Iets meer scholen vinden dat organisaties beter informatie opvragen dan informatie teruggeven. Organisaties zijn over het algemeen dus even goed danwel slecht in het informatie vragen als teruggeven. Drie uitzonderingen hierop zijn het AMK, dat bij veel meer scholen informatie vraagt dan teruggeeft, TOS / speeltuinwerk en het AMW die frappant genoeg juist minder vooraf vragen en achteraf meer informatie aan de school teruggeven.

Ook hier hebben we nader gekeken naar de verschillen tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs: worden po-scholen naar eigen zeggen beter of slechter geïnformeerd dan vo-scholen? In onderstaande tabel (tabel 4.5) staan de organisaties genoemd waarbij wij verschillen constateerden. Links het verschil wat betreft het *vragen van informatie* aan de scholen, rechts verschillen waarin organisaties informatie aan scholen *teruggeven*.

Mate waarin organisaties informatie vragen aan scholen			Mate waarin organisaties informatie teruggeven aan scholen		
Organisatie	% goed door bo	% goed door vo	Organisatie	% goed door bo	% goed door vo
School Maatschappelijk Werk (SMW)	96 (26 van de 27)	50 (2 van de 4)	DOSA	46 (6 van de 13)	0 (0 van de 3)
DOSA	64 (9 van de 14)	0 (0 van de 4)	Geestelijke gezondheidszorg (GGZ)	30 (6 van de 20)	0 (0 van de 3)
AMK	56 (15 van de 27)	0 (0 van de 2)	Pak Je Kans	25 (3 van de 12)	0 (0 van de 3)
Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW)	33 (4 van de 12)	0 (0 van de 3)	Leerplichtambtenaar	81 (17 van de 21)	100 (4 van de 4)
Pak Je Kans	33 (4 van de 12)	0 (0 van de 2)			
Geestelijke gezondheidszorg (GGZ)	33 (7 van de 21)	0 (0 van de 3)			
Bureau Jeugdzorg (BJZ)	21 (5 van de 24)	0 (0 van de 3)			

Tabel 4.5: Verschillen in informatieoverdracht van organisaties aan basisonderwijs en voortgezet onderwijs

Over het algemeen zijn de po-scholen beter te spreken over de informatieoverdracht dan de vo-scholen. Alleen bij de leerplichtambtenaar ligt de verhouding andersom, met dien verstande dat het bij hem/haar zo en zo weinig mis gaat. Uitzonderd de informatie-uitwisseling met leerplicht en het SMW, vinden de vo-scholen dat dit met geen enkele van de genoemde organisaties goed gaat.

Vrijwel alle scholen hebben te maken met wachtlijsten voor leerlingen bij andere organisaties: ruim de helft vaak en ruim eenderde soms. 80% van de scholen heeft daar veel last van. Zij omschrijven die last vooral in termen van last voor de betrokken leerlingen zelf of het weer wegebben van de motivatie tot behandeling bij ouders en leerling. Daarnaast noemen enkele scholen dat leerlingen met onbehandelde gedragsproblemen een grote druk op de klas, leerkracht en school leggen en dat de school zich zorgen blijft maken.

Zorgstructuur binnen de scholen (incl. MDO en ZAT)

Hoe ziet de zorgstructuur op de scholen eruit? Hoe vaak is er een multidisciplinair overleg (MDO) op een po-school of komt het Zorgadviesteam van een vo-school bij elkaar? Hoe loopt het MDO / ZAT en hoe is het opgezet? Zijn er naast het MDO / ZAT nog andere momenten waarop de school zorgleerlingen bespreekt. Melden leerkrachten leerlingen tijdig aan?

Tweederde van de basisscholen heeft eigen voorschoolse voorzieningen, vaak een peuterspeelzaal. Alle scholen hebben 1-3 IB-ers / zorgcoördinatoren. Het aantal uur per school staat in onderstaande tabel (tabel 4.6).

Aantal uur IB-er/ZC-er	%
3-20 uur	18
21-30 uur	29
31-40	25
41-80	29

Tabel 4.6: Aantal uur IB-er / zorgcoördinator per week beschikbaar

De variatie in aantal uren inzet van IB-er of zorgcoördinatoren (ZC-er) is groot, namelijk tussen 3-80 uur per week. Ook hier is geen duidelijke samenhang tussen de omvang van de school en het aantal beschikbare uren IB-er/ZC-er. De meeste ureninzet vindt plaats op scholen met 201-500 leerlingen. Twee scholen met meer dan 500 leerlingen zetten 10-18 uur IB-er/ZC-er per week in.

Ruim veertig procent van de scholen heeft 6-8 uur per week schoolmaatschappelijk werk per week tot zijn beschikking, de helft 9-16 uur per week en 10% tussen 17 uur en 56 uur per week. Het aantal beschikbare uren SMW loopt wel duidelijk op naarmate de school groter is. Op twee basisscholen vinden standaard huisbezoeken plaats in alle groepen. Op ruim een kwart van de scholen doet men een standaard huisbezoek in bepaalde groepen, vrijwel altijd in de onderbouw. Bij een op de zeven scholen doet men dat incidenteel, bijvoorbeeld bij een 'niet-pluis-gevoel'. Op 40% van de scholen vinden nooit huisbezoeken plaats, waaronder alle vo-scholen.

Op alle scholen vindt MDO en ZAT plaats. Op 90% van de scholen 5-8 keer per schooljaar. Doorgaans duurt dit overleg 1½-2 uur. Een op de zes scholen vindt dat voor tijdige bespreking van zorgleerlingen het MDO / ZAT vaker zou moeten plaatsvinden (8 of 10x per jaar). De duur van het overleg vinden de scholen prima.

Op bijna 60% van de scholen bespreekt men zorgleerlingen altijd of meestal tussentijds, omdat dat niet tot het MDO / ZAT kan wachten. Op liefst 90% van de scholen zijn er nog andere formele momenten waarop waar men zorgleerlingen bespreekt. Leerlingbesprekingen, groepsbesprekingen, zorg(team)overleg en overleg tussen intern begeleider en een medewerker van WSNS (voorheen: BLZ-er, Begeleider LeerlingZorg) worden daarbij het meest genoemd. Naast deze formele momenten noemt 40% van de scholen dat tevens informeel te doen: IB-er tussendoor met de leerkracht of directeur en de IB-er bilateraal met bijvoorbeeld het SMW.

Het MDO / ZAT is een gestructureerd overleg: vrijwel alle scholen werken altijd met een agenda vooraf, allen hebben een vaste voorzitter en bij 90% wordt altijd een verslag gemaakt. Bij eenderde van de scholen komen per MDO / ZAT 4-5 leerlingen aan bod, bij de helft 6-10 leerlingen, bij 15% komen per keer 12-25 leerlingen aan bod. Bij de helft betreft het 1-2 nieuwe leerlingen per keer, bij 40% 3-5 nieuwe leerlingen. Hoe groter de school, hoe meer leerlingen er aan de orde komen. Ook het aantal nieuwe leerlingen is doorgaans groter naarmate de school groter is.

De problemen die aan bod komen zijn divers en betreffen vooral gedrags-, psychische en psychiatrische problemen en psychosociale en gezinsproblemen. Veruit de meeste respondenten (86%) vinden dat leerkrachten zorgleerlingen meestal of vrijwel altijd tijdig melden bij de intern begeleider of zorgcoördinator. Op een op de zeven scholen gebeurt dit regelmatig of bijna altijd te laat. In de klankbordgroep werd opgemerkt dat het SMW veel vaker vindt dat er laat of zelfs te laat wordt gemeld. Als aanleiding / criteria om een leerling in een MDO / ZAT te bespreken noemen scholen diverse typen argumenten⁵:

- de aard van de problematiek van de leerling (gedragsproblemen, sociaal-emotionele problemen, hoog verzuim leerling, zorgen om thuissituatie leerling, cognitieve problemen);
- indien sprake is van problemen op meerdere terreinen / multiprobleem-leerling;
- hiermee samenhangend: bij behoefte aan het inschakelen van meerdere disciplines;
- als school er zelf of bilateraal met één andere organisatie er niet uitkomt.

De volgende vier disciplines nemen vrijwel altijd deel aan het MDO/ZAT: schoolmaatschappelijk werker, schoolverpleegkundige van de GGD, de intern begeleider(s) en de medewerker van Weer Samen Naar School (de BLZ-er). Bij ruim de helft neemt de (adjunct)directeur deel en bij eenderde de leerkracht van de besproken leerlingen. Op vier scholen is de leerplichtambtenaar vaste deelnemer van het MDO/ZAT, opmerkelijk is dat in drie van de vier gevallen een vo-school, ofwel driekwart van de vo-scholen. Voor een op de vijf poscholen voldoet de samenstelling van het MDO, bij de vo-scholen geldt dat voor drie van de vier scholen. Veertig procent van de scholen mist soms een organisatie of discipline en vraagt deze er dan zelf bij. Eenderde mist soms of structureel een bepaalde discipline of organisatie. Meest gemiste organisaties / disciplines in het MDO (basisonderwijs) zijn: (voorpostfunctionaris van) Bureau Jeugdzorg (11x), leerplichtambtenaar (6x), GGZ (3x), politie/wijkagent (4x), logopedie (2x), ouder/gezinsvoogd (2x). De ene vo-school die een organisatie mist, ziet graag de politie als structurele deelnemer aan het ZAT.

Geen van de vaste deelnemers aan het MDO/ZAT zorgt goed voor vervanging bij afwezigheid door vakantie of ziekte. De schoolverpleegkundige van de GGD doet dit nog het beste: de helft van de scholen meldt dat dit vrijwel altijd gebeurt. Op eenderde van de scholen gebeurt dit door de drie andere vaste deelnemers van het MDO / ZAT (SMW, medewerker van WSNS/BLZ-er en IB-er).

⁵ In de "Handreiking MDO in het basisonderwijs" (Servicepunt SMW, 2007) wordt nog een ander criterium genoemd, namelijk schriftelijke toestemming van ouders/wettelijk vertegenwoordigers om de leerling in het MDO te bespreken. Zonder toestemming kan de leerling anoniem besproken worden.

Zorgstructuur in Feijenoord en gebruik van maatregelen Impulsregeling en ROB-plan

De scholen is gevraagd de positieve en negatieve punten te noemen van de zorgstructuur rondom scholen in Feijenoord. In onderstaande tabel (tabel 4.7) zijn deze weergegeven.

Positieve punten	Verbeterpunten
<ul style="list-style-type: none"> • veel verwijsmogelijkheden 	<ul style="list-style-type: none"> • veelheid aan instanties: welke moet IB-er en welke moet SMW-er kennen?
<ul style="list-style-type: none"> • goede samenwerking met andere disciplines 	<ul style="list-style-type: none"> • ontbreken casemanager
<ul style="list-style-type: none"> • korte lijnen met externe organisaties, o.a. WSNS, SMW 	<ul style="list-style-type: none"> • zorg is versnipperd / slechte onderlinge communicatie
<ul style="list-style-type: none"> • goed netwerk BINNEN de school 	<ul style="list-style-type: none"> • AMK werkt traag

Tabel 4.7: Sterke en zwakke kanten van de zorgstructuur Feijenoord volgens de scholen.

Om de zorgstructuur voor basisscholen in Feijenoord te versterken zijn er, zoals in de inleiding genoemd, vijf maatregelen genomen:

1. Transitied medewerkers op alle voorscholen;
2. WSNS is structureel en met een vaste deelnemer per school aanwezig in de MDO's;

Versterking van het MDO door:

3. Training van de voorzitter van het MDO
4. Procesbegeleiding van het MDO
5. Training in het afleggen van huisbezoeken

Ruim 90% van de scholen heeft gebruik gemaakt van de eerste maatregel: het aanstellen van een transitied medewerker voor de overdracht van de voorschool naar groep 1. Ruim de helft van hen heeft hier positieve ervaringen mee, 40% neutrale of diverse ervaring en een school (overwegend) negatieve ervaring.

In de vorige paragraaf zagen we al dat de tweede maatregel, het structureel aanwezig zijn van een WSNS-medewerker bij het MDO, geslaagd is. Alleen zijn vervanging is nog niet altijd geregeld. 92% van de basisscholen oordeelt positief over deze maatregel.

Zeven scholen hebben gebruik gemaakt van de mogelijkheid tot procesbegeleiding van het MDO en / of van training in het afleggen van huisbezoeken. Voor beide maatregelen geldt dat zes van de zeven scholen deze als (overwegend) positief hebben ervaren. De twee scholen bij wie de MDO-voorzitter een training heeft gehad, vonden dit beide positief.

Twee scholen melden dat de BLZ-er niet (goed) vervangen is.

Wensen ten aanzien van een miniconferentie

In de vragenlijst zijn ook enkele vragen opgenomen over de te organiseren miniconferentie. Gevraagd naar de instanties die men zeker wil tegenkomen op de miniconferentie noemen de respondenten het volgende:

- DOSA(-regisseur) 9x
- CJG / JONG-XL (1x expliciet management genoemd) (9x)
- (voorpostfunctionaris) Bureau Jeugdzorg (6x)
- GGD Jeugd (5x)
- AMK (4x)
- Jeugdplein (4x)
- GGZ (Europoort) 3x
- Raad voor de Kinderbescherming (2x)
- SMW (2x)
- opvoedingsondersteuning (2x)
- wijkagent/politie (2x)
- OOV, jeugdmakelaars, leerplicht, lokaal team huiselijk geweld, Consultatiebureau, MEE, Nieuwe Perspectieven, Na Kas, Merhaba, Communities that Care, VIG, IBAG, Kernpunt, WSNS (allen 1x)

Respondenten geven daarnaast in zijn algemeenheid aan dat ze graag die organisaties ontmoeten die ze nog niet kennen. Een uitnodiging aldus aan de minst bekende organisaties zoals vermeld in grafiek 4.1. Kortom: scholen willen graag heel breed geïnformeerd worden. Wellicht breder dan de organisaties zelf, die vooral bekend willen zijn bij intermediairen, zoals de SMW-er en DOSA.

Scholen zouden daarbij graag zien dat zij tijdens de miniconferentie een sociale kaart krijgen waarop kort en bondig doel en doelgroep van elke organisatie is benoemd met contactgegevens. Daarnaast willen ze graag dat er afspraken worden gemaakt ten behoeve van korte lijnen tussen school en de organisaties. Meerdere scholen pleiten voor concrete, liefst bindende afspraken (in plaats van mooie woorden).

Daarnaast willen scholen ook zelf aan het woord komen: zij vormen een integraal onderdeel van de zorgstructuur en zijn daarmee een van de partijen rondom een kind / gezin.

5. Resultaten en conclusies op hoofdlijnen

In dit hoofdstuk beschrijven we puntsgewijs de resultaten van interviews en vragenlijstonderzoek. In het volgende hoofdstuk verbinden we hieraan conclusies en geven we enkele aanbevelingen. De resultaten hebben we per onderwerp beschreven:

- De organisatie van het MDO/ZAT intern
- Vroegsignalering
- De deelnemers aan het MDO/ZAT
- Het extern aanbod
- Informatie-uitwisseling
- Afstemming en coördinatie
- De Impulsregeling

Een van de belangrijkste resultaten, of is dat al een conclusie, is:

Zorg voor zorgleerlingen leeft op de scholen in Feijenoord!

De organisatie van het MDO/ZAT

- Op veel scholen in Feijenoord is het MDO goed geregeld, minimaal 6 keer per jaar.
- Het MDO/ZAT kent een sterke structuur (agenda vooraf, vaste voorzitter en altijd verslaglegging).
- Het MDO voldoet volgens de meeste scholen wel.
- 90% van de scholen gebruikt naast het MDO/ZAT ook ander formeel overleg om zorgleerlingen te bespreken.

Het MDO/ZAT loopt doorgaans goed volgens de scholen. Door het naast het MDO/ZAT bestaan van andere formele en informele overleggen over zorgleerlingen binnen de school is de vraag: wie heeft/houdt het totaaloverzicht en de regie?

Vroegsignalering

- Het SMW vraagt zich af “of alle kinderen die het nodig hebben wel in beeld zijn”. Vroegsignalering en melding binnen het MDO zou beter en sneller kunnen. Vooral leerkrachten signaleren te weinig, vindt het SMW.
- Door scholen worden tal van redenen aangevoerd voor niet of laat melden, bij voorbeeld privacy; al dan niet terecht. Veruit de meeste respondenten (86%) vinden echter dat leerkrachten zorgleerlingen meestal of vrijwel altijd tijdig melden bij de intern begeleider of zorgcoördinator. Slechts op een van elke zeven scholen gebeurt dit naar eigen zeggen regelmatig of bijna altijd te laat.
- Bij een derde van de scholen komen per MDO/ZAT 4-5 leerlingen aan bod; bij de helft 5-10 en bij 15% 12-25 leerlingen per keer.

We zien dus een duidelijk verschil in beleving tussen de tijdigheid van melden volgens scholen zelf (doorgaans tijdig) en de zorg- en welzijnsorganisaties (vaak te laat).

Deelnemers MDO/ZAT

- Het aantal uur IB-er/ZC-er varieert sterk tussen de Feijenoordse scholen (3-80 uur per week; 18% 3-20 uur; 54% 21-40 uur; 29% > 40 uur). Daarbij is er *geen* duidelijke samenhang tussen de omvang van de school en het aantal uren IB-er/ZC-er.
- Sommige scholen hebben voor iedere “bouw” een IB-er. Maar niet overal is het goed. Er zijn ook scholen met een IB-er die ook nog vaak voor de eigen klas moet staan, of invalt in geval van ziekte van een andere leraar.
- Alle scholen hebben een SMW-er, 90% tussen 6-16 uur. Hierbij zien we een duidelijk samengaan van het aantal uren SMW en de omvang van de school.
- De IB-er(s) is vaste deelnemer aan het MDO en heeft veelal ook de coördinatie en organisatie. Bij ruim de helft neemt de (adjunct)directeur deel en bij eenderde de leerkracht van de besproken leerlingen.
- Aan het MDO wordt verder deelgenomen door een vaste medewerker van WSNS (Impulsregeling), het SMW en de schoolverpleegkundige van de GGD. Vervanging bij ziekte of vakantie verloopt slecht. De schoolverpleegkundige zorgt nog het beste voor vervanging: de helft van de scholen meldt dat dit bijna altijd gebeurt. Deze uitkomst wijkt af van wat het SMW in de interviews meldt, namelijk dat de vaste SMW-er bij ziekte of afwezigheid altijd wordt vervangen, desnoods door de werkveldmanager zelf.
- Deelname door de GGD aan het MDO is beter dan voorheen. Wel signaleert men een te grote caseload voor de verpleegkundige en de schoolarts heeft volgens sommige scholen een wachtlijst (“soms duurt het maanden voordat een kind gezien kan worden”).
- Op vier scholen is de leerplichtambtenaar vaste deelnemer van het MDO / ZAT. Dit is in drie gevallen een vo-school.
- Voor een kwart van de scholen voldoet de samenstelling van het MDO / ZAT.
- Meest gemiste organisaties / disciplines zijn: Bureau Jeugdzorg (7x), leerplichtambtenaar (5x), GGZ (3x), logopedie (2x), politie/wijkagent (2x), ouder/ gezinsvoogd (3x). Een substantieel deel van de scholen (31%) nodigen organisaties / disciplines die zij missen in het MDO / ZAT niet zelf uit.

Opvallend is dat het aantal uren IB-er/ZC-er vrij los lijkt te staan van de omvang van de school, in tegenstelling tot het aantal beschikbare uren SMW. Dit lijkt vreemd, omdat een grotere school doorgaans meer uren IB-er/ZC-er lijkt te rechtvaardigen.

Er is een vaste kern in vrijwel elk MDO/ZAT. Deze vaste deelnemers zorgen allen slecht voor vervanging (de GGD nog het beste). De vaste kern van het MDO/ZAT voldoet volgens driekwart van de scholen niet, waarbij tweederde van de scholen zelf, op maat, organisaties uitnodigt.

Extern aanbod

- Het aanbod extern is bij veel scholen niet duidelijk (wat en hoe eraan te komen). Bijv. DOSA: “geen idee wat ze doen, wat ik eraan heb”. Opschalen: “nooit van gehoord”.
- Scholen verschillen sterk met welke organisaties ze wel en niet te maken hebben (bijv. helemaal geen GGZ en vooral MW of omgekeerd). Van sommige organisaties maakt het *basisonderwijs* meer gebruik (WSNS, MEE, Opvoedingsondersteuning, LTHG en het Jeugdnetwerk/jeugdoverleg), van andere organisaties het *voortgezet onderwijs* (DOSA, de leerplichtambtenaar, Nieuwe Perspectieven, Merhaba, het AMW en Jeugdplein).
- Ook de ervaringen met organisaties verschillen tussen het basis- en het voortgezet onderwijs. PO-scholen rapporteren meer positieve ervaringen met MEE, Pak Je Kans en Merhaba, vo-scholen met de leerplichtambtenaar, AMK, AMW, GGZ en Bureau Jeugdzorg.
- 80% van de scholen heeft last van wachtlijsten.

Het gebruik en de ervaring van scholen met organisaties is zeer divers. De vraag is of met name het gebruik afhangt van het voldoen aan heldere indicatiecriteria? De indruk bestaat dat onbekendheid van het aanbod, beeldvorming, de aard van eerdere ervaringen en min of meer toevallige persoonlijke relaties een sterke rol spelen bij de keuze voor een bepaalde zorginstelling. Dat komt de toewijzing van de best passende zorg voor een leerling of gezin niet ten goede.

Informatie-uitwisseling

- Informatie-uitwisseling tussen organisaties en scholen kan beter. Sommige organisaties doen dit volgens vrijwel alle scholen prima: WSNS, SMW en de leerplichtambtenaar.
- Andere organisaties doen dit volgens de meeste scholen wisselend of slecht: Nieuwe Perspectieven, Jeugdplein, Algemeen Maatschappelijk Werk, Bureau Jeugdzorg, Consultatiebureau (OEK), Pak Je Kans, MEE en de instellingen voor Geestelijke gezondheidszorg (GGZ). Dit heeft twee kanten:
 - Organisaties lijken onvoldoende gebruik te maken van de kennis over een leerling/gezin die op school aanwezig is en;
 - Organisaties houden scholen vaak niet goed op de hoogte van de voortgang en aanpak en geven geen aanwijzingen aan de school over hoe met een leerling om te gaan. Men klaagt m.n. over de GGZ. Ook hier draait het vaak om de toestemming van de ouders (althans dat is het argument) om gegevens uit te wisselen.
- PO-scholen zijn over het algemeen beter te spreken over de informatie-uitwisseling dan vo-scholen.
- Opvallend is dat het veel of weinig informatie opvragen bij de school vrijwel gelijk opgaat met het goed dan wel nauwelijks informeren van de school.

Met uitzondering van enkele organisaties, valt er op het gebied van informatie-uitwisseling, over en weer, nog veel te verbeteren.

Afstemming en coördinatie

- Het gevoel dat sprake is van een samenhangende zorgstructuur ontbreekt: de lijnen en de samenhang ontbreken. Regie vanuit het CJG/JONG XL wordt gemist. En over de terugkoppeling is men te vaak niet tevreden. Wel noemt men “veel verwijismogelijkheden” als positief punt.
- Zorgcoördinatie en de rol die het CJG daarin speelt of zou moeten spelen is een hot item dat speelt bij vrijwel alle CJG’s in de stad. Men is of komt daar nog niet uit. Maar bij gebrek aan coördinatie ontstaat het gevaar van het “rondpompen” van het kind.
- De afstemming CJG-DOSA-LZN/LTHG laat te wensen over, vooral waar het het kindspoor bij huiselijk geweld betreft. DOSA, CJG en BJZ zijn van mening dat er onvoldoende aandacht is voor het kind, maar het LZN/LTHG vindt dat ze wel voldoende naar het systeem kijken. Indien het niet goed met het kind gaat, dat slachtoffer of getuige is van huiselijk geweld, dan zou de DOSA dit op willen pakken, maar de GGD houdt vast aan de route naar het LTHG. Het plaatje is helder, de praktijk niet. Wie heeft de regie?”
- Bij multiproblem-leerlingen, waarbij meerdere instanties betrokken zijn, missen de scholen een casemanager.

Het aanbod aan zorgvoorzieningen is enorm groot, iets wat de scholen zeer waarderen. Om dat te laten werken, vereist dat heldere afbakening in taken en indicatiecriteria én het vraagt om werkende samenwerkingsafspraken en casemanagement/zorgcoördinatie, dit laatste met name in multiprobleemsituaties. Uit dit onderzoek blijkt dat ten aanzien van de samenwerkingsafspraken en zorgcoördinatie het nodige ontbreekt.

Impulsregeling

- Ruim 90% van de scholen heeft gebruik gemaakt van een Transitiedewerker t.b.v. een goede overdracht van voorschoolse voorzieningen naar groep 1; ruim 50% heeft hiermee positieve ervaringen.
- Van de maatregelen ter versterking van het MDO is beperkt gebruik gemaakt (een derde van de basisscholen). Ervaring met de maatregelen is overwegend positief.
- Standaard huisbezoeken vindt op slechts eenderde van de scholen plaats en dan vrijwel altijd alleen in de onderbouw.

Alle genoemde maatregelen van de Impulsregeling worden gebruikt en waardeert men positief. Dit geldt ook voor de maatregelen ter versterking van het MDO en het afleggen van huisbezoeken, zij het dat hiervan op bescheiden schaal (6-25%)gebruik is gemaakt.

6. Aanbevelingen

Op basis van de resultaten van de interviews en de vragenlijstinventarisatie beschrijven we hier onze aanbevelingen. We hebben deze, parallel aan de resultaten en conclusies, beschreven aan de hand van de volgende onderwerpen:

- De organisatie van het MDO/ZAT intern
- Vroegsignalering
- De deelnemers aan het MDO/ZAT
- Het extern aanbod
- Informatie-uitwisseling
- Afstemming en coördinatie
- De Impulsregeling

De organisatie van het MDO/ZAT intern

- Ten einde het overzicht te behouden over welke leerling waar wordt ingebracht en besproken (intern en extern) verdient het aanbeveling de regie en coördinatie binnen de school bij één functionaris te leggen: de IB-er/zorgcoördinator.

Vroegsignalering

- IB-ers/ZC-ers blijken een heel ander beeld te hebben van de tijdigheid van melding van zorgleerlingen (doorgaans op tijd) dan het SMW (vaak te laat). Samen met de vraag van SMW of alle kinderen die het nodig hebben wel in beeld zijn, zouden SMW en IB de interne criteria voor het (vroeg(er)) signaleren van zorgleerlingen onder de loep kunnen nemen. Casusbespreking met als insteek de indicatiecriteria en tijdigheid kan hierbij verhelderend werken voor twee partijen.
- Het SMW zou voor de rest van het team een themabijeenkomst over vroegsignalering kunnen organiseren; samen met de Voorpostfunctionaris, vanwege de deskundigheid van de voorpostfunctionaris en voor een vernieuwde kennismaking met deze discipline.
- Privacy, of het ontbreken van toestemming van ouder(s), mag nooit een argument zijn om kinderen die mogelijk slachtoffer of getuige zijn geweest van huiselijk geweld niet in het MDO/ZAT te melden. Het College Bescherming Persoonsgegevens spreekt in dergelijke gevallen van een spreekplicht, in plaats van een zwijgplicht. Staatssecretaris van Bijsterveldt stelt in een toespraak (15-01-2008) "Privacy is goed, snelle en integrale hulp is beter".

De deelnemers aan het MDO/ZAT

- Voor (slechts) 20% van de po-scholen en liefst 75% van de vo-scholen voldoet de samenstelling van het MDO/ZAT. Het ligt voor de hand om de disciplines die het meest gemist worden, m.n. BJZ en Leerplicht, uit te nodigen deel te nemen. Of op z'n minst afspraken te maken over beschikbaarheid op afroep.

- Het lijkt ons niet wenselijk de samenstelling van het MDO/ZAT geheel te standaardiseren. De kern zou moeten bestaan uit de jeugdverpleegkundige, de IB-er/zorgcoördinator, SMW en WSNS (in het po). Aanvullende disciplines zouden gekozen moeten worden op basis van de samenstelling van de leerlingenpopulatie en de inhoud van de casuïstiek. Maatwerk dus.
- Een alternatief is de weg van de “opschaling”: indien de vaste deelnemers in het MDO/ZAT er niet uitkomen, kan opgeschaald worden naar het CJG. Daar zitten vertegenwoordigers van de preventieve en curatieve ketens, waaronder de Voorpost van BJZ, als schakel naar de jeugdhulpverlening. En onder meer ook een Interventieverpleegkundige en gezinscoaches (beide van belang voor outreachend huisbezoek!). De jeugdverpleegkundige GGD is het meest aangewezen voor het inbrengen van betreffende leerling in het casusoverleg van het CJG, zeker als dat gebeurt vanuit de basisschool. Indien sprake is van meervoudig complexe problematiek, dus op meerdere leefgebieden, ligt opschaling naar de DOSA voor de hand. Dat kan via het casusoverleg CJG door de coördinator CJG, die deelneemt aan het Afstemmingsoverleg van DOSA. Of rechtstreeks door het SMW, of de IB-er/zorgcoördinator. Het lijkt ons van belang om daarover – in ieder geval lokaal – afspraken te maken en het niet aan het toeval over te laten hoe en door welke functionaris het gaat gebeuren. In dit proces wordt bijzondere aandacht gevraagd voor het uitwisselen van informatie, over-en-weer! Voorjaar 2008 verschijnt een nieuwe folder over het thema opschaling. Bij die gelegenheid zou het goed zijn de richtlijnen hieromtrent in het MDO/ZAT te bespreken.

Het extern aanbod

- Aan de onbekendheid van veel aanbieders kan wat gedaan worden door ze een keer in het MDO uit te nodigen. Een “speed-date” bij de miniconferentie kan daarvoor de start vormen. Verder is toegezegd dat alle deelnemers aan de miniconferentie de door DOSA Feijenoord ontwikkelde en recent vernieuwde sociale kaart zullen ontvangen.
- Iets doen aan de wachtlijsten op zich ligt niet binnen onze macht. Behalve dan dat de langste wachtlijsten zich vooral voordoen bij organisaties die relatief zware interventies plegen. Dat kan betekenen dat, hoe eerder er aangemeld wordt, daar is die vroegsignalering weer, des te minder zwaar de interventie hoeft te zijn en des te minder last van wachtlijsten! Daarnaast zouden organisaties die wachtlijsten hebben zgn. wachtlijstbeleid kunnen ontwikkelen, bijv. afspraken over wat te doen in geval van crises, overbruggende hulpverlening, contactpersoon aanstellen, Sommige instellingen voor (Jeugd)GGZ hebben dit reeds.
- Organisaties kunnen streefnormen afspreken over de gewenste mate van bekendheid en bijv. een minimumpercentage positieve klantoordelen. Op basis van de uitkomsten kunnen zij gericht verbeteronderwerpen kiezen. De hier gerapporteerde bevindingen en de gevonden verschillen tussen het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs in gebruik en oordelen kunnen als eerste basis dienen voor een intern gesprek.

- Tenslotte zij hier vermeld dat er erg veel zorgprojecten en -programma's zijn die *in* de school gehaald kunnen worden. Te denken is bijvoorbeeld aan het evidencebased programma *VRIENDEN* van Context, de preventieafdeling van GGZ Europoort. Op de conferentie Intensivering Kwaliteit Zorg- en Adviesteams (oktober 2007) werd het belang van verbetering van de kwaliteit *in* en om de school benadrukt. Dolf van Veen, hoofd van het Nederlands Jeugdinstituut/LCOJ pleit er voor de school niet alleen als vindplaats te gebruiken, maar ook als werkplaats voor samenwerking tussen de (interne) leerlingenzorg en zorg die andere (externe) partijen kunnen bieden. Zijn conclusie: "We moeten stoppen met het exporteren van problemen; we moeten een beweging maken naar het importeren van oplossingen" (Nieuwsbrief NJi, nummer 19; februari 2008).

Informatie-uitwisseling

- Het uitwisselen van informatie is essentieel, daar waar het gaat over zorgleerlingen. Immers, zonder informatie duurt alles veel langer, gebeuren zaken dubbelop en weten organisaties niet van elkaar dat ze met dezelfde leerling bezig zijn en wie wat doet. Dat dat zorgvuldig moet gebeuren en bij voorkeur met toestemming van de ouder(s) staat buiten kijf. Scholen dienen ouders daartoe al bij aanmelding van de leerling duidelijk te maken dat het *schoolbeleid* is om leerlingen in het MDO/ZAT te bespreken, indien daar aanleiding toe is ("als we ons zorgen maken over zijn/haar ontwikkeling") en hen dan al om schriftelijke toestemming te vragen. Weigeren ouders op dat moment al, dan moeten ze een andere school zoeken. Onder meer in de notitie "samen **M**aken wij **D**euren **O**pen" van het Servicepunt SMW staat een format voor een toestemmingsverklaring.
- Wat opvalt is dat organisaties, veelal vanuit hun eigen perspectief, vooral aandacht hebben voor de manier waarop zijzelf in beeld zijn bij scholen en verwijzers. Veel minder aandacht is er voor de wijze waarop zij zelf omgaan met de scholen en de positie die de school heeft ten opzichte van leerlingen en een gezin. Het is vaak nog een lange weg te gaan naar het, vanuit een gelijkwaardige positie, kijken naar een zorgleerling en het van daaruit **samen** bedenken van een strategie/aanpak.
- In het geval van het vermoeden van huiselijk geweld, waar het kind bij betrokken is (als slachtoffer of als getuige) schrijft zelfs het College Bescherming Persoonsgegevens voor om te spreken en niet te zwijgen. Verder is er de Meldcode huiselijk geweld, waarin stappen voor professionals uiteen worden gezet. En het Lokaal Team Huiselijk Geweld kan ook niet werken zonder informatie-uitwisseling.
- Organisaties die sterk zijn in hun informatie-uitwisseling met scholen (SMW, leerplichtambtenaar en WSNS) kunnen als voorbeeld dienen voor organisaties die hierin nog veel te winnen hebben (waaronder de organisaties die deel uitmaken van het CJG (Bureau Jeugdzorg, AMK, OEK, DOSA en Pak je Kans), de GGZ en MEE.
- Organisaties die niet of minder bekend zijn op scholen moeten nadenken over of ze dat wel zouden willen en zo ja, hoe. Wellicht is het voor een aantal van hen vooral van belang bij 'verwijzers' in beeld te zijn, zoals het algemeen maatschappelijk werk, DOSA en het CJG.

- Tussentijdse evaluaties op zowel leerling als instellingsniveau door medewerkers van alle organisaties en soms ook het management maakt concreet waar scholen knelpunten ervaren: komen de verwachtingen van scholen overeen met het gebodene? Kan het aanbod beter aansluiten bij de vraag van scholen?
- Scholen nodigen disciplines/organisaties, die zij structureel of incidenteel missen, lang niet altijd zelf uit. Hoe komt dat? Ontbreekt de tijd daarvoor, heeft de school geen naam, telefoonnummer of e-mailadres, komt het er niet van tijdig contact op te nemen, zijn de betreffende organisaties slecht te bereiken, hebben scholen slechte ervaringen in het verleden opgedaan met deze organisatie? Het hangt van de oorzaak af in welke richting de oplossing gezocht moet worden.
- De ene school maakt van veel meer organisaties gebruik dan de andere school. Uit de oriënterende gesprekken met scholen, hebben we begrepen dat sommige scholen bijv. nooit met het AMW samenwerken en andere nooit met een GGZ-instelling. Daardoor lopen leerlingen (en indirect ook de scholen) het gevaar dat niet altijd de best passende hulp wordt geboden. Ook hier denken wij dat het breder bekend maken van het aanbod, bij de scholen zelf en zeker bij het SMW, aan verbetering op dit punt zal bijdragen. Ook verbetering van de dienstverlening door organisaties zal het gebruik ervan stimuleren. Slechte ervaringen remmen het gebruik ervan af.

Afstemming en coördinatie

- Het verdient aanbeveling om, per leerling die in het MDO/ZAT wordt besproken, uit de betrokken disciplines een casemanager of zorgcoördinator aan te wijzen. In de stad en binnen de deelgemeente wordt momenteel hard gewerkt om voor het zorgcoördinatie proces *binnen de CJG's* een duidelijke structuur te ontwikkelen. Die binnen het MDO/ZAT zou daarbij moeten aansluiten.
- Bij meervoudige complexe problematiek bij jongeren (0-23 jaar) ligt de regie volgens een stedelijke afspraak bij de DOSA; DOSA voert de regie *over* de ketens.
- Voor kinderen (en hun gezinnen) waar de GGZ of MEE zorg biedt, zal het CJG de rol van zorgcoördinator moeten oppakken.
- De afstemming CJG-DOSA-LZN/LTHG laat te wensen over, vooral waar het het kindspoor bij huiselijk geweld betreft. Althans CJG en DOSA hebben die mening. Een overleg tussen deze 3-4 partijen blijkt op zo kort mogelijke termijn noodzakelijk om de lucht te klaren en duidelijkheid te verschaffen of wie het kindspoor aanpakt en wie de regie voert! In de lijn van de stedelijke taakstelling van DOSA ligt het voor de hand dat DOSA de regie over het kindspoor zou moeten hebben.

De Impulsregeling

- Het gebruik van maatregelen ter versterking van het MDO dient verder gestimuleerd te worden. We vragen ons af of voor MDO's altijd duidelijk is wat van hen verwacht mag worden. Ook het expliciet stilstaan bij hoe een MDO loopt, maakt hen er wellicht van bewust dat ze wat missen. Door het Servicepunt SMW is een draaiboek gemaakt met daarin concrete handvatten voor het MDO. Dit kan ondersteunend zijn bij een gerichte evaluatie. De procesbegeleiding van de MDO's, door stichting De Meeuw, voorziet hier eveneens in. En vanuit de werkgroep ZAT, die de regiegroep 'Ieder kind wint' adviseert, verschijnt (eind april 2008) eveneens een document met kwaliteitscriteria voor een ZAT. Beide moeten breed onder de aandacht gebracht worden bij resp. het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs.
- Tref op basis van een knelpuntenanalyse bij de basisscholen maatregelen om de overdracht door transitied medewerkers te verbeteren: 50% heeft positieve ervaringen.
- Elke school moet nagedacht hebben over hoe zij met huisbezoeken wil omgaan. Een school dient hierop beleid te formuleren. Hierbij moet duidelijk worden wat het doen van huisbezoeken oplevert, voor wie dit nuttig is, wie dat moet doen en wat daarvoor nodig is. Daarbij raden we aan dat in brede zin wordt nagedacht over hoe het uitvoeren van huisbezoeken kan worden gestimuleerd, ook in de bovenbouw van het basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs. Is het bijvoorbeeld mogelijk om, gedurende de eerste drie maanden van het schooljaar, het aantal vergaderingen voor groepskrachten en mentoren zodanig te verminderen opdat zij, in plaats van vergaderen, tijd krijgen (voorgeschreven door de directie) voor een huisbezoek per leerling?

Bijlage 1: Gebruikte afkortingen

AMK	Algemeen Meldpunt Kindermishandeling
BJZ	Bureau Jeugdzorg
BLZ-er	Begeleider LeerlingZorg
CJG	Centrum voor Jeugd en Gezin, vergelijkbaar met JONG-XL
CtC	Communities that Care
DOSA	Deelgemeentelijke Organisatie Sluitende Aanpak
FOKOR	Federatie voor Onderwijskoepels en Openbaar onderwijs Rotterdam
GAAF	Evenals VIG en IBAG organisaties die varianten van een gezinscoach leveren
IB-er(s)	Intern Begeleider(s)
IBAG	Evenals GAAF en VIG organisaties die varianten van een gezinscoach leveren
JKZ	JeugdKansenZone
JONG	een aantal zorgvoorzieningen voor de jeugd en jongeren onder één dak
JONG XL	een JONG met extra veel deelnemende organisaties onder één dak
LCOJ	Landelijk Centrum Onderwijs en Jeugdzorg
LTHG	Lokaal Team Huiselijk Geweld
LZN	Lokaal ZorgNetwerk
MDO	MultiDisciplinair Overleg (op basisscholen)
MEE	Stichting MEE biedt onder meer schoolmaatschappelijk werk in het VO
NJi	Nederlands Jeugdinstituut
OKZ	Onderwijskansenzone
PCBO	Protestants Christelijk Basisonderwijs
PO	primair onderwijs
ROB	Rotterdams Onderwijs Beleid
SMW	School Maatschappelijk Werk
SWF	Stichting Welzijn Feijenoord
VIG	Evenals GAAF en IBAG organisaties die varianten van een gezinscoach leveren
VO	Voortgezet onderwijs
WSNS	Weer Samen Naar School
ZAT	Zorg Advies Team (multidisciplinair zorgteam in het voortgezet onderwijs)

Bijlage 2: Geïnterviewde sleutelfiguren

Naam	Organisatie
Anneke Buijs	Voorpostfunctionaris BJZ
Anneke Stroo	Servicepunt SMW
Annelies van Son	PCBO, manager SMW; WSNS
Arno Hogendoorn	Coördinator CJG/JONG XL
Caroline de Groot	JOS
Eus Hehanussa	SWF, manager SMW
Hella v.d. Berg	GGD Rotterdam Rijnmond
Hetty Stel	JOS, intensief leerplichtambtenaar
Jacomine Goudzwaard	St. MEE
Marijke van Seggelen	Beleidsmedewerker deelgemeente Feijenoord
Mieke Willigers	Jeugdplein
Monique Willems	Coördinator jeugdoverleggen en projectleider groepsaanpak, deelgemeente Feijenoord
Natascha Schaper	DOSA-regisseur

Bijlage 3: Aangeschreven scholen voor de vragenlijst (soms via meerdere adressen)

Basisonderwijs		
Naam school	Contactpersoon	Functie
Basis Montessorischool De Clipper	A.G.M. Dekker	directeur
Basis Montessorischool De Dukdalf	Y. Visch	directeur
Basis Montessorischool De Mare	R. Eggens	directeur
Basisschool Theresiaschool	J. van Wijngaarden	directeur
Basisschool Agnes	F. de Haan	directeur
Basisschool Blijvliet	R. Pieck	directeur
Basisschool Bloemhof	J. de Boer	directeur
Basisschool Da Costa	P. van Rikxvoort	
Basisschool de Akkers	R.G. Smits	
Basisschool De Dialoog	A. Jarmohamed	directeur
Basisschool De Globbetrotter	M. van de Sman	directeur
Basisschool De Groeneweg	L. van de Hoonard	directeur
Basisschool De Pijler	H. Reitsma	directeur
Basisschool De Piramide	Ketting	directeur
Basisschool De Savornin Lohman	M. Hamburger	directeur
Basisschool De Schalm	I. Bravenboer	directeur
Basisschool De Sleutel	C. van Pelt	directeur
Basisschool De Wissel	A. Poutsma	directeur
Basisschool De Zonnehoeck	H. Dullaert	directeur
Basisschool Heemskerk	M. Bennink	directeur
Basisschool Johan Bogerman	C. Barendrecht	directeur
Basisschool Nelson Mandela	P. Jelly	directeur
Basisschool Noordereiland	L. Rytstra	directeur
Basisschool Odilia	M. Moret	directeur
Basisschool Oranjeschool	B. van Oort	directeur
Basisschool Oversteek ⁶	Ch.s Helden	directeur
Basisschool Pniël	W. Nelemans	directeur
Basisschool Tweebos	J. Oudkerk-Beumkes	directeur
Basisschool Vreewijk	J. Nobel	directeur
Basisschool Willem van Oranje	van Tur	directeur
Basisschool Zwarte Zwaan ⁷	C. Visser	directeur
Voortgezet onderwijs		
Calvijn Vreewijk	M. van Kranen	directeur
ISG IBN Ghaldoun	A. Durmus	directeur
Nova college Montfoort	R. Loots	
OSG Nieuw Zuid	S. Kruidenier	directeur
Zuiderpark College	G. Reniers	directeur

⁷ Vurende kinderen bezoeken gemiddeld zo'n dertig dagen per jaar de ligplaatsschool De Zwarte Zwaan in Rotterdam. Directeur acht invullen van de vragenlijst daarom niet zinvol.